

Vårdsåtra

Margareta Bergmark 1987

VÅRDSÄTRA

Vårdsätra är gammal bygd. Det får man ett bevis för om man färdas gamla häradsvägen, numera Lövängsvägen, norrifrån mot gården. På västra sidan om vägen c:a 300 m norr om Hågaåns mynning i viken står en runsten. Den dateras till 1000-talet, står på ursprunglig plats och är känd, beskriven och avritad redan på 1600-talet. Den har en elegant ristad ormslinga med inskrift, som i översättning till modern svenska lyder "Torgisl och Gisl läto resa stenen efter Sven, sin fader".

Säkerligen har Vårdsätras mark utnyttjats av människor ända sedan den steg ur havet. På Gustavianum finns nackpartiet av en skafthålsyxa av sten, som har hittats i vattnet vid stranden av Vårdsätraviken ett litet stycke från Hågaåns mynning, uppgiften om på vilken sida är dock osäker. Landsantikvarie Nils Sundquist har i en artikel i UNT år 1941 beskrivit ett gravfält, som han funnit på ömse sidor om den väg som från Vårdsätras gårdsplan leder söderut mot sjön. Han har på en planritning lagt in ett 20-tal runda och trekantiga stensättningar, som han antar är från yngre järnåldern. Dessa gravar är nu helt övertorvade eller förstörda av markarbeten. Spår av en rund stensättning var det enda som kunde ses vid en granskning våren 1982.

I Upplandsmuseets arkiv finns manuskriptet till en artikel av professor Rutger Sernander. Där ges en förklaring till namnet Vårdsätra. Vård skulle enligt ortnamnsforskare syfta på vårdkas och sätra ha med säter d.v.s. fåbod att göra. Det är troligt att en vårdkase varit placerad på Vårdsätras ägor. Peringskiöld nämner i sin "Monumenta Uplandica" utgiven 1710 att kyrkoherden i Vaksala år 1669 upptecknat "efter gamle mens sagen" att en vårdkase fordom stått på Tingsberget där och "Högt till Tingsberget gaf Vårdkasen på Vårdsätra sitt tekn. Vårdsätra hade sitt tekn genom ellkasar öfver Mälaren från Vårdby vid Stockholm och flera Vårdkasar i Skiärgården". Professor Sernander har sökt grunden till kasen på berget öster om naturparken och där på den del av Diös tomt, som ligger i Vårdsätra, funnit en bildning som skulle kunna vara grunden. Det var en rundel med 2.5 m diameter av mer eller mindre eldmärkta block, som omslöt en starkt kolblandad jord.

Namnet Vårdsätra nämns första gången i skrift i ett brev på latin, som utfärdats av magistraten i Uppsala som intyg på en markaffär enligt vilken ärkebiskop Nils i Uppsala blev ny ägare till bl.a. Vårdsätra. 1317 och 1370 har ärkebiskopar daterat brev från Vårdsätra, vilket tyder på att där funnits en gård där en ärkebiskop kunnat bo vid besök.

I ett kungligt brev från 1595 nämns Vårdsätra som kronohemman. Västerås recess hade fört det från kyrkan till kronan. I detta brev förklaras Vårdsätra som "afvelsgård" för studenternas kommunitet i Uppsala. Som ett led i upprustningen av universitetet på 1590-talet efter en nedgångsperiod under äldre vasatid, inrättades i en särskild byggnad på Studentholmen ett kommunitet, där mindre bemedlade studenter i stipendieform kunde få kost och logi. Tydligt utgick underhåll för denna institution från Vårdsätra. År 1599 utfärdade Kungl. Majt. ett brev för den ryska bojarinnan Vasilius Nicholudos änka att fritt inneha och bebo "skattehemmanet Vålsätra".

Genom brev år 1613, 1617 och 1620 överlät Gustav II Adolf Vårdsätra till Johannes Bureus. Denne var en mycket lärd man, som varit kungens lärare och sedan gjort riket stora tjänster. Han var riksarkivarie och samtidigt vårdare av rikets antikviteter - hans efterträdare fick titeln riksantikvarie. Bureus bodde på Vårdsätra till sin död år 1652. Hans måg Johan Axehjelm övertog sedan gården och efterträdde även sin svärfar som riksantikvarie.

År 1683 reducerades Vårdsätra åter till kronan. Axehjelm bodde dock kvar till sin död 1692. Sedan brukades gården av landshövding Jakob Gyllenborg och hans arvingar. 1715 övergick den till professorn, senare ärkebiskopen J. Steuchius efter honom till sonen kammarherre Jöns Steuch, som år 1757 såldes gården till akademiräntmästare Peter Julin (senare Julinskiöld). Denne hade stora planer på att göra Vårdsätra till ett herresäte med pampig barockträdgård, men arbetena härmed hann bara påbörjas innan Julinskiöld 1768 tvingas göra konkurs. Då övertogs Vårdsätra av Uppsala Universitet, som alltjämt äger gården.

Vårdsätra består av tre hemman varav två brukats som en enhet. Det tredje och minsta - Vårdsätra kvarn - har utarrenderats för sig. På huvudgården kvarstod Julinskiölds rättare Danelius nu som arrendator. I huvudbyggnaden bodde dock f.d. akademistalimästare Fromhold Ehrenström, som hade Vårdsätra som pension. En viss uppdelning av egendomen hade gjorts mellan honom och Danelius. Ehrenström dog 1809 och då frånträdde också Danelius sitt arrende.

Arrendatorerna är sedan följande:

1809-1841	F.M. Ridderbjelke
1841-1846	C.A. Arrhenius
1846-1852	J. Arrhenius
1852-1867	J.A. Sundmark
1867-1872	C.H. Olivecrona
1872-1880	C. Schubert
1880-1896	C. Ridderbjelke
1896-1913	J.H. Gauffin
1913-1938	C.A. Gauffin
1938-1956	Nils Wallsten
1956-1978	Erik Wallsten
1978-	K.J. Rundström i Övernäs, Uppsala-Näs (endast åkerjorden).

Vårdsätra gård, Vårdsätra kvarn och utjorden Herräng i Hågadalen hade 1929 en areal av 216 har. Den odlade jordens areal har växlat beroende på tomtförsäljning. Den är nu c:a 45 har. Gårdens ägor sträcker sig från fornborgen vid Predikstolen i kanten av Hågadalen till Graneberg.

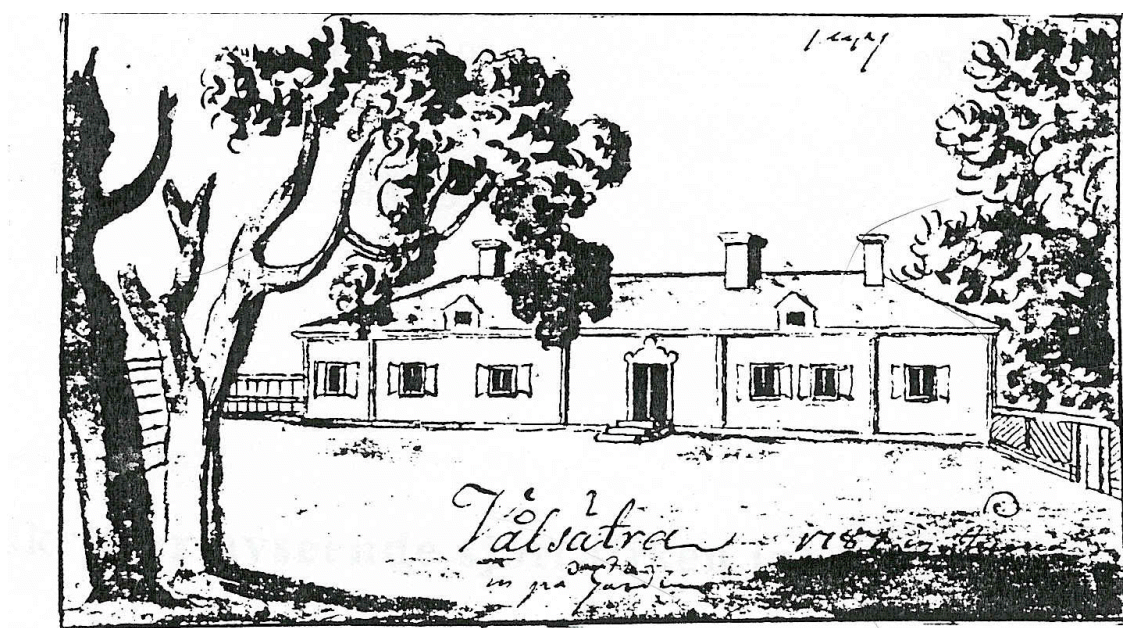
Byggnaderna

I universitetsarkivet finns syneprotokoll från 1800-talet bevarade. De är mycket detaljerade. Det gällde vid arrendatorbyte att se efter om underhållet eftersatts och om avgående arrendator i så fall skulle betala s.k. husröta. Det är ändå svårt att datera nuvarande hus. En del är äldre än de bevarade syneprotokollen, någon plan över husens placering finns inte, man byggde om och använde gammalt timmer och ibland bestämdes en åtgärd, men senare

ändrade man sig och byggde på annat sätt. En del hus var dessutom s.k. överloppshus. Dessa hade byggts och ägdes av arrendatorn. Man nämnde dem i syneprotokollen men synade dem inte.

Axehjelm byggde ny huvudbyggnad på gården år 1654. Hur den såg ut vet vi inte, men år 1741 skriver Lars Salvius i sin "Beskrifning öfver Sverige": "År 1683, då denne Gård återkändes under Cronan, var på östra sidan en stor Bygning med dubbla Våningar af 42 alnar uti längden, och 15 i bredden uppsatt År 1654. Uppå Södra sidan om Mangården, någre gamle Bygningar der uti den gamle Antiqvaren Johannes Bureus bodt". På en karta ritad år 1758 är gården kringbyggd på tre sidor. Om Bureus hus legat på södra sidan har gården varit helt kringbyggd men Bureus hus rivna före 1758. Nils Sundquist säger sig 1938 ha funnit ett par korta bitar av en husgrund på södra sidan av gårdsplanen, som kan styrka att ett 7 meter brett hus en gång stått där. Byggnaden i norr utgjordes av två visthusbodar med mellanliggande portluder. Den västra längan var egentligen två mindre bostadshus. Huset norr om dessa var statarbostad.

På Uppsala universitetsbibliotek finns en akvarellerad teckning av Vårdsätra gjord av Johan Gustav Härstedt år 1787. Gården har här färre och mindre fönster, lågt valmtak och tre skorstenar.

Innan Ehrenström flyttade in i slutet av 1700-talet hade en stor reparation gjorts. Vad den omfattade finns inte dokumenterat, men troligen hade taket då höjts och ändrats till sadeltak. I ett syneprotokoll från 1835 talas om två gavelrum på övre våningen, två rum vid östra frontespisen samt vindar med takfönster. Taket var 1835 av torv, men skulle bytas mot tegel. På nedre botten fanns förstuga, sju rum och ett kök som låg i nordvästra hörnet och hade nedgång till två källarum med gråstensväggar och tegelvalv. Vid köksingången på norra gaveln fanns en veranda.

I syneprotokoll från 1855 sägs att huvudbyggnaden sedan 1835 års syn till större delen ombyggt och fått ny inredning. En veranda fanns nu även på framsidan vid huvudingången och där var trappuppgången till vinden placerad. Byggnaden var grå. Vid 1867 års syn sägs att huset har rappats och vitkalkats. Vindetrappan har flyttats in i förstugan och en ny mindre veranda har byggts. Så länge huvudbyggnaden fungerade som arrendatorbostad hade den i huvudsak detta utseende. Statbyggnaden, som syns på kartan ritad 1758 fanns kvar 1861 men var utdömd. 1867 hade den rivits och flyttats till en ny plats "nordligare och med långsidan vänd mot nuvarande vattugatan". Det måste vara den nuvarande nuvarande f.d. arbetarbostaden, som byggts av timmer från statbyggnaden och från de hus på gårdsplanens västra sida som nu också rivits. Möjligen har ett hus tidigare stått på platsen. Det omtalas att Sundberg begärde att ett honom tillhörigt hus, som tidigare använts till bränneri, skulle insynas till statbyggnad.

Bostadshuset intill f.d. arbetarbostaden nämns första gången som överloppshus år 1867. Det var då mejeri byggt i korsvirke med inmurning av tegel. Den stora boden på gårdsplanen var nybyggd 1855. Den hade byggts av timmer från de båda bodarna och porttldret vid gårdsplanen, som nu rivits. De var obehövlige då gården inte längre var kringbyggd. Källaren under boden är dock äldre, den nämns redan 1835. Iskällaren nämns första gången 1867, likaså en gråstenskällare för rotfrukter. Denna låg vid gårdsplanens västar sida där ett hus tidigare stått, men om den hört till huset eller byggts senare framgår inte. Den är numera igenfylld.

I äldre tid byggde man ett hus för varje ändamål. 1835 uppräknas: stall, ladugård, svinhus, fårhus, hönshus, lada, loge, foderbod, höbod, redskapslider, vagnhus, vagnskjul, bastu (för sädestorkning), hemlighus, foderskulle över både stall och ladugårdsgård samt två portgångar mot häradsvägen. Spannmålsbod fanns öster om uthusen. Den står fortfarande kvar på samma plats. Bryggshus med bakkammare fanns nere vid sjön. Och som överloppshus nämns: högt plank kring trädgården, mangelbod, tröskverk med vandringshus, stolplider, bränneri med kammare, slöjdstuga, smedja och mälthus. Det redskapslider som nu står norr om ladugården är troligen samma som nämns 1835. Det hade då tre väggar. 1867 byggdes det om delvis av gammalt virke.

Husen på ladugårdsbacken reparerades, ändrades och byggdes ihop under årens lopp så att de slutligen utgjorde en stor ladugård med två flyglar mot öster. Vid dessa fanns logbryggor så att man kunde köra in med lass på ena bryggan, passera genom hela byggnaden och ut på andra bryggan. Den gamla ladugården låg närmare vägen än nuvarande. En mangelbod vid ladugården revs och i stället byggdes bryggshuset vid sjön till med mangelbod 1861. Bastun, som var dålig och sällan användes, beslöt man att riva år 1867. Den flyttades till en plats längre norrut vid häradsvägen, timrades på några varv, och användes sedan som smedja och snickarbod. Den var i bruk till 1950-talet. Ett litet timmerhus som redan år 1835 omtalas som gammalt och dåligt var rustkammaren där dragonens och dragonhästens utrustning skulle förvaras. Den stod på backen öster om sädesmagasinet, men när marken där avstyckades till tomt och såldes, flyttades den 1938 till en plats söder om sädesmagasinet. Där stod den till 1957 då den deponerades hos Bondkyrko

hembygdsförening, som flyttade den till hembygdsgården vid Stabby prästgård där den nu finns i upprustat skick. Brunn fanns inte 1835. Man tog vatten från källor och från sjön. Senare anlades brunn vid sjön, men först 1911 omtalas vattenledning. Då hade en cementerad reservoar byggts på höjden öster om lagården dit vatten från brunnen pumpades.

År 1933 brann Vårdsättras ladugård i en våldsam eldsvåda. Brandkåren kunde rädda sädesmagasinet, rustkammaren och vagnslidret-hönshuset. De flesta korna var ute på bete men tjuren, en ko, några kalvar och en del höns innebrändes. Enligt referat i UNT den 13 juli kunde man hindra att elden spreds i den snåriga skogsbacken bakom lagården tack vare berömdvärd insats av sommargäster i trakten. Svea Persson minns hur hon vaknade i segelbåten av larmet och sedan sprang barfota och langade vatten bland ris och brännässlor i backen. En busschaufför från Sunnersta, som kört sista bussturen, märkte eldsvådan. Han tog bussen och körde omkring i Sunnersta och signalerade och bådade upp folk även därifrån. Den nya lagården byggdes på samma plats fast längre från vägen. 1957 byggdes ny arbetarbostad på Tiströnvägen 4 och 1963 ny arrendatorbostad intill huvudbyggnaden.

Torpen

Till Vårdsätra hörde också ett antal torp, vars innevånare antingen arbetade vid gården eller skulle göra ett bestämt antal dagsverken där. Flera av dem är nu borta. På en karta ritad 1690 ligger ett torp i kanten av skogen Nåsten ungefär i höjd med ladan vid Herräng. Det kallades Ängsvaktartorpet. På kartan från 1758 finns det inte med, däremot finns ett torp, Brotorpet, ett stycke söder om Lurbo bro på västra sidan om Hågaån ungefär vid ingången till det av Upplands Enskilda Bank år 1939 byggda förvaringsvalvet. Torpet finns inte på senare kartor.

1758 finns även ett torp vid skogsvägen från Vårdsätra mot öster. Det kallades Rytartorpet. Odlingar fanns här redan på 1690 års karta. Torpet revs eller flyttades först, men odlingarna, Svartgärdet, lades igen först i början av 1800-talet. Man ansåg då att jordmånen var för dålig. Ännu kan man se spår av odlingsdiken i skogen på platsen.

Torpet Vålbo låg vid den långsmala odlingen öster om skogspartiet. På 1690 års karta står "Torp nyss upptaget" på dess plats. Det hade fähus, lada och loge. Stugan byggdes senare till med ett andra kök så att två familjer kunde bo där. Mot slutet av 1800-talet beskrivs torpet som dåligt "nära nog nernött", och 1902 flyttades det till en plats närmare gården (Tiströnv. 3). Lagården revs och kvar på platsen blev bara en lada. Den brann på 1950-talet och nu finns bara en grop efter källaren kvar. På den nya platsen fick torpet en inbyggd veranda längs sydsidan men har i övrigt kvar karaktären av gammalt torp. Det blev sommarstuga 1905 och kallades sedan Solskottet. Hyresgästen fick köpa det 1937.

Norrtorp nämns första gången i syneprotokollen år 1835 men kan vara betydligt äldre. Stugan, boden och lagården var här sammanbyggda till en

länga. Den siste dragonen, Mård, flyttade hit 1907 sedan han avgått ur tjänsten. Han levde till omkring 1940 och sedan bodde hans hushållerska kvar till 1945. Idrottsföreningen Fyrisalm fick sedan hyra stugan. Lagården och boden, som då fortfarande hade halmtak, revs men själva stugan bevarades i så gott som oförändrat skick. Fyrisalm lämnade stugan för några år sedan. Den är nu mycket förfallen och har även vandaliserats.

Dragontorpet, Lövängsvägen 8, nämns första gången 1855. Det står då att stugan var nerbrunnen. 1861 var det nybyggt, något större än övriga torp. Några dragonnamn är: Wårdström 1811, Wård 1846, Hård 1882 och Mård. När dragon Mård flyttade 1907 uthyrdes torpet till målare Wenngren som sommarstuga. 1937 fick Wenngren köpa det och byggde då till så att den gamla stugan nu är inbyggd. Ladugården har byggts om till garage.

Sandtorpet är egentligen två torp. 1835 sägs Sandtorpet 1 vara gammalt och Sandtorpet 2 nytt. Sandtorpet 1 var en mycket liten stuga med ett litet fähus, som nog bara rymde en gris. Där bodde någon gammal arbetare vid gården, vid ett tillfälle betecknas innehavaren som fattighjon. Stugan tycks ha blivit sommarbostad i slutet av 1800-talet. En stationsinspektör Waern hyrde den till 1915, då universitetet övertog hans tillbyggnader. Han hade byggt till en veranda utmed långsidan och ett rum på taket vilket kunde nås via en utvändig trappa, och som gav stugan ett säregnet utseende. Han hade också byggt en stuga om ett rum, källare, brunn, uthus och flaggstång, anlagt terasser och stentrappor samt planterat fruktträd och prydnadsväxter. Stugan hyrdes ut under namnet Bergshyddan till för några år sedan. Den blev alltmer förfallen, är nu svårt vandaliserad och kommer att rivas. Sandtorpet 2 var större och hade både fähus, lada och loge. 1896 sägs att ladugården var dålig och skulle byggas om till ett mindre svinhus. 1911 beboddes torpet av en fiskaränka men tycks kort därefter ha blivit sommarstuga. Det har byggts till både på längd och höjd. Det ägs fortfarande av universitetet.

Sjötorpet nämns första gången 1835. Liksom tidigare på Norrtorp bildar stuga, bod och lagård här en länga. Bodens tak var tidigare lägre, men har höjts till samma nivå som de andra taken. På 1880-talet bodde här förre dragonen Wård. Troligen blev torpet sommarstuga efter dennes död. 1911 avsattes ett område vid Vårdsätraviken till naturpark. Sjötorpet låg inom området och blev nu bostad för väktaren av naturparken lektor O. B. Santesson, som bodde här till sin död 1950. Han var mycket botaniskt intresserad och samlade en mängd växter från olika håll - många sällsynta - i trädgården. Sjötorpet är ganska obetydligt moderniserat. El drogs in först på 70-talet och vattenledning finns fortfarande inte.

Naturparken

År 1911 beslöt universitetets drätselnämnd att ett område omfattande 4,9 ha kallat Vårdsätra löväng fick avsättas till naturpark och området begäras fridlyst. Den som anhöllit om denna åtgärd var professorn i växtbiologi Rutger Sernander. I sin motivering anförde han bl. a. att den växtformation som botanisterna kallar löväng, snabbt gick sin undergång till mötes genom djurens betning. Lövängen var det växtsamhälle som dominerade den syd-

och mellansvenska vegetationen under förhistorisk tid enligt torvmossarnas vittnesbörd, och för den botaniska forskningen var det värdefullt att studera den artrika lövängens sammansättning och biologi. Det kunde ge lösningen på utvecklingshistoriska problem om man hade ett omfattande material, som man kunde behandla årstid efter årstid och år efter år.

Träd- och buskbeståndet fanns här bevarat från urskogstillståndet, men undervegetationen hade skadats genom betning. Nu ville man studera vilka förändringar växtvärlden skulle genomgå när den fick utvecklas fritt. Arbeten hade redan påbörjats med en inventering av parkens växtvärld.

Vårdsätra kvarn

När Uppsala Universitet förvärvade Vårdsätra år 1768 fanns redan både kvarn och tegelbruk vid det minsta Vårdsättrahemmanet, som tidigare kallades Lilla Gottsunda. Jordbruket arrenderades först ut för sig, senare tillsammans med tegelbruket och kvarnen. Arrendatorerna är följande:

För hemmanet	1779 - 1826 Hans Jansson
För tegelbruket och kvarnen	1801 - 1826 J. Söderquist
För hemmanet, tegelbruket och kvarnen	1826 - 1834 M. G. Sundelius, 1834 - 1844 Lars Bodin
För hemmanet och kvarnen	1844 - 1847 Pehr Östberg 1847 - 1861 P. J. Hörlin 1861 - 1873 J. E. Wengelin 1873 - 1889 H. Os-ti 1889 - 1891 J. Holmström 1891 - 1906 O. R. af Uhr 1906 - 1911 J. F. Larsson 1911 - 1921 J. E. Larsson
För hemmanet	1921 - 1941 Ernst Spång 1941 - 1951 J. E. Johansson 1951 - 1959 H. Johansson

Efter 1959 hyr H. Johansson endast tomt och byggnader. Jorden har lagts till Vårdsätra gård. Vid arrendatorskiftet 1826 nämns att bostaden för jordbruksarrendatorn var dålig ”av ålder och masksting”. Den har senare rivits och någon uppgift om var den stått finns inte.

Tegelbruket

När tegelbruket anlades har inte gått att utröna, men det omnämns i salubrev 1756 samt i landshövdingeämbetets riksdagsberättelse för år 1765-1768 som ett av länets större. År 1825 beskrivs byggnaderna vid tegelbruket noggrannt i syneprotokoll. Boningshuset av sten hade tre rum, kök och oinredd vind. Senare inreddes gavelrum på vinden och 1891 omtalas att veranda i två våningar var nyuppförd.

Två stora tegellador fanns 1825 öster och söder om boningshuset. Den större var 35 meter lång. Båda var av sten, en i två våningar den andra i fyra. De övre våningarna utgjordes av tegeltorkvindar med fönsterluckor runt om. Ett större torkskjul av korsvirke

fanns också. Tegelugnen låg öster om ladorna. Senare byggdes en tegelugn söder om ladorna och den östra gjordes om till verkstad och brännugn för kakelugnsmakaren. En liten brännugn för keramik omtalas också. Man hade två kranar för murtegel under bar himmel och en kran för taktegel som stod under tak. Vid västra tegelladan fanns en klockstapel.

Lera hämtades på andra sidan Hågaån på en till Övernäs hörande äng. Detta förklarar varför en äng där har lägre nivå än övriga strandängar. Bro över Hågaån fanns nedanför tegelbruket. En lertäkt fanns också norr om tegelbruket. Den har delvis fyllts igen, men man kan ännu se en grop mellan Vårdsätravägen och den gamla häradsvägen vid infarten till Vårdsätra kvarn. Sand hämtades från Sunnersta och från Högby i Uppsala-Näs och ved från akademiemmanet Ösby. För driften av tegelbruket fick arrendatorn mot betalning använda visst antal dagsverken från torp under Stabby rusthåll i Uppsala-Näs samt öke- och hästdagsverken från Högby.

År 1843 befanns tegelugnarna vara i så dåligt skick att de inte gick att reparera. Tegelbruket lades ned, byggnaderna revs eller byggdes om för andra ändamål. En del av en tegellada, som byggts om och innehöll brygghus, bagarstuga och ett par rum fanns kvar till omkring 1960 då den brabdskadades och sedan revs. Nu finns ingenting kvar av tegelbruket.

Kvarnen

Kvarnen anlades 1646 enligt en inventering som gjorts av väder- och vattenkvarnar i Uppland. 1843 beskrivs den som en byggnad i tre våningar, den understa av sten, de övriga av timmer. Nederst fanns mjöl- och hjulhuset, i mellanvåningen två par kvarnstenar, kvarn- och slöjdkammare och överst kvarnvinden. Kvarnen drevs av ett vattenhjul. Kvarndammen hade man bekymmer med. Den fick ofta repareras. 1847 byggdes en ny norr om den gamla, men denna höll inte kvar vattnet bra. 1875 byggdes åter ny på den första dammens plats. Man kan ännu se spåren efter dem. Vattentillgången beskrivs som otillräcklig på grund av den ringa fallhöjden. När man dämde upp inför malningssäsongen bildades en sjö vid Lurbo bro, som gjorde åkern vid Herräng fuktig. Bönderna var missnöjda med detta och torrår hade man också svårigheter. Därför byggdes 1880 ett maskinhus intill kvarnen och där placerades en lokomobil som hjälp för driften. Kvarnen fick under senare delen av 1800-talet ett tredje par kvarnstenar och siktverk. 1889 påtimrades den fem varv och grynverk sattes in. År 1921 malde man för sista gången i kvarnen. En anteckning om det finns i en fönsterkarm. Sedan har kvarnen inte underhållits, endast taket har lagats, och den är nu mycket förfallen. Maskinhuset har rivits, vattenhjulet håller på att ramla sönder och kvarndamm och skybord är för länge sedan borta.

Bland övriga hus vid Vårdsätra kvarn kan nämnas en matbod, som var nyuppförd 1834. Den finns kvar men står inte på ursprunglig plats. Kvarnstall fanns så länge man malde i kvarnen. Det användes sedan en tid som svinhus men reparerades senare och hyrdes ut till sommargäster. Det är nu mycket förfallet och används inte. Ett bränneri i korsvirke omtalas 1847. Det var så dåligt att det måste rivas och tillträdande arrendator behövde inte bygga nytt då han inte ansåg sig ha nytta av ett bränneri på en så liten gård. 1873 omtalas stall för tre hästar och fähus för sex kor. Medan tegelbruket drevs hade man också oxar. 1843 sägs att oxhuset i stället kunde användas till vedbod. 1937 sägs att lada, loge, vagns- och redskapslider är nybyggda.

Jordbrukets utveckling

Jordbruket vid Vårdsätra har fram till 1961 varit inriktat både på sädesodling och mjölkproduktion. 1835 fanns plats för 28 kor i två fåhus. Hur många mjölkkor man hade finns dock inte angivet. Dessutom fanns kor på torpen och vid Vårdsätra kvarn. 1907 fanns 26 kor, 1 tjur, 11 hästar och en dragonhäst. Sista tiden innan gården blev kreaturslös hade man omkring 15 kor.

I början av 1800-talet och fram till 1855 fanns mjölkkammare i huvudbyggnaden. Mejeri nämns 1867 men kan vara äldre. Det användes fram till omkring 1930. Sedan såldes mjölken till affärer och till "pytsåkare" som for omkring och sålde direkt till kunder. 1938 började man sälja mjölk till mejeriet i stan. Mjölken kylades med is från isstack till 1948 då man fick vattenkylning. 1961 blev gården kreaturslös. Som dragare användes tidigare både oxar och hästar. Sista gången oxar nämns var 1882. Då fanns oxhus med fyra spiltor och stall med plats för 12 hästar. 1922 hade arrendator Gauffin 8 hästar. N. Wallsten, som tillträdde 1938, hade den första traktorn och dessutom under de första åren 4 hästar.

Humle tycks förr ha varit en viktig produkt som enligt kontraktet skulle odlas. Som mest omtalas 150 stänger år 1835. Sista gången humlegård nämns är 1877. År 1835 omtalas tröskvandring. Senare användes tröskverk tills man 1967 började hyra skördetröska. 1968 byggdes en kalltork för den tröskade säden.

Grisar, får och höns ingick i djurbeståndet och fisket var tidigare viktigt. Före kräftpesten var Vårdsätra berömt för sina stora och fina kräftor. Jakten var av mindre betydelse då älg inte fanns här. Arrendator Gauffin sköt mest räv och sålde skinnen på Distingsmarknaden i stan.

I början av 1800-talet fanns endast ett äppelträd och några få plommonträd och bärbuskar. 1835 omtalas att man planterat 25 äppelträd, och fruktträdgården utvidgades senare så att det år 1895 fanns 200 fruktträd. Man hade då också handelsträdgård med växthus. En av pojkarna Gauffin var trädgårdsmästare. Produkterna såldes på torget i Uppsala och på höstmarknaden.

En extra inkomst fick man under 1900-talets vintrar fram till omkring 1945 genom isupptagning. När isen på Vårdsätraviken på vårvintern blivit tillräckligt tjock samlades folk från Vårdsätra och från gårdarna på andra sidan viken och sågade och tog upp is först till egna isstackar och iskällare och sedan för försäljning till stan. Man sågade för hand, men de sista åren drogs en elkabel ut på isen och man kunde använda eldriven kapklinga.

Arbetskraften

Före mekaniseringen behövdes mycket folk för att klara arbetet på en gård av Vårdsätras storlek. Man kan få en uppfattning om hur många som bodde där genom att studera husförhörlängder där alla stod antecknade. Längderna omfattar dock femårsperioder, in- och utflyttning är antecknad men inte exakta tidpunkten och dödsfall inträffade under perioden varför det inte går att fastslå att de uppräknade invånarna alla fanns samtidigt på Vårdsätra.

Under perioden 1846 - 1850 uppräknas följande:

Akademiadjunkt J. Arrhenius hustru 3 barn
Akademiinspector S. Arrhenius
Enkefru R. Arrhenius
Mamsell C. Arrhenius
Herr J. Wieslander
Dräng G. Olsson
Dräng J. P. Olofsson
Piga M. Wån
Piga S. Magnusdotter
Rättare E. Andersson hustru 4 barn
Stalldräng A. Åfeldt hustru 1 barn
Stalldräng E. Lundgren hustru 1 barn
Enkan C. Lundgren
Arbetskarl J. Kjellmodin hustru
Arbetskarl J. Apelroth hustru
Enkan Lundin
Dottern E. Lundin
Stalldräng A. Ersson hustru 3 barn
Stalldräng J. Persson hustru 3 barn
Soldat Luhr hans enka, P. Perssons enka, fattighjon, alla döda under perioden
Dragon P. Wård hustru 1 barn

Sammanlagt 32 vuxna och 16 barn. Vårdsätra kvarn hörde till annan husförhållsröte. 1938 hade N. Wallsten ladugårdsskarl, 2 vuxna drängar och en drängpojke. Sedan jordbruket 1961 blivit kreaturslöst skötte E. Wallsten arbetet ensam. Nu sköter K. J. Rundström jordbruket vid sidan om sin gård i Uppsala-Näs.

Sjöfarten

Redan i slutet av 1600-talet förekom en regelbunden båttrafik över Ekoln. Det var s.k. postjakter mellan Stockholm och Uppsala. I mitten av 1800-talet kom ångbåtstrafik igång, större båtar trafikerade leden Uppsala-Stockholm och mindre anlöpte bryggorna runt Ekoln. Några båtnamn från 20-talet är Greta, Märta, Ekoln I och Ekoln II. Fanns det resenär eller frakt på bryggorna hissade man upp en flagga, i annat fall gick inte båten in till bryggan. På Vårdsätra fanns brygga vid udden söder om gården. 1805 sägs att den var nerrasad, men den måste ha reparerats eftersom en brygga på västra stranden tillkom långt senare. På en karta ritad 1896 finns denna inte med. Passagerartrafiken upphörde på 1920/30-talet när busslinjer tog över. Fraktade med skutor gjorde man dock betydligt längre. Numera är Vårdsättras båda ångbåtsbryggor nermultnade.

Sommargäster

Båttrafiken gjorde att stadsbor lätt kunde komma ut till Mälarens stränder och sommarbebyggelse växte upp längs båtarnas traser. På Vårdsätra byggdes den första sommarvillan 1889. Det var jägmästaren vid universitetets skogsförvaltning A. Hahr som arrenderade en obebyggd udde, tidigare Killingholmen, och där byggde villan Ekolsnäs. Det blev en stor tvåvåningsvilla med 9 rum och kök, hallar och verandor. Ett mindre hus innehöll bostad för trädgårdsmästare samt tvättstuga och mangelbod. Ytterst

på udden byggdes en lång pir med ångbåtsbrygga och badhus. Prydnadsrabatter, köksträdgård och fruktträdgård anlades också.

Innehavarna av Ekolsnäs

1889-1901	jägm. A. Hahr
1901-1912	häradshövding A. Olivecrona
1912-1920	prof. Josephson
1920-1922	handlanden Säfwenberg
1922-1941	prof. G. Nys;tröm
1941-1944	Uppsala läns barnavårdsförbund
1944-1947	Hjälpkommitten för Finlands barn
1947-	Uppsala lokalavdelning för De vanföras riksorganisation DVR (Numera DHR, De Handikappades Riksförbund)

Sigrid Laurell (f. Olivecrona) bodde som barn på Ekolsnäs, och hon mindes att jägmästare Hahr varit speciellt intresserad av rosor. Det fanns många rabatter och ett rosenkvarter för snittblommor. Trädgårdsmästaren bodde på Ekolsnäs året om och han skötte också om höns och bin. Det fanns en lång rad bikupor. Professor Nyström bodde inte själv på Ekolsnäs de sista åren utan upplät villan till sommarhem för Stabby barnhem i Uppsala. 1941 skänkte han Ekolsnäs till universitetet med önskan att det skulle användas till något allmännyttigt ändamål. Stabby barnhem stannade kvar till 1944 då Ekolsnäs blev hem för finska barn, som kommit hit under kriget, och 1947 fick DVR ta över.

Innan DVR flyttade in moderniserades huset något. 1978 gjordes en stor renovering med bidrag från AMS. Huset isolerades, fick ny träpanel och elvärme. Det har anpassats för att rullstolsburna skall kunna ta sig fram överallt. En stolhiss finns i trappan och gångarna i trädgården har asfalterats. Badbrygga finns och gästerna har tillgång till båt. Den gamla ångbåtsbryggan har tagits bort, men en del av piren finns kvar. Trädgårdsmästarbostaden har inretts till gästrum. Myndigheternas krav på säkerhet gör att man inte kan ha så många boende gäster samtidigt, 6 - 8 är ett vanligt antal. Daggästerna kan vara upp till 30 beroende på vädret.

Flera av torpen blev som tidigare nämnts sommarstugor i början av 1900-talet. På gården hyrde man nu också ut de rum man kunde avvara till sommargäster. I övre våningen inreddes kök med järnspis och mangelboden och bakkammaren i tvättstugan blev också fina sommarrum. Svea Persson bodde som ung i bakkammaren där hon lagade mat i kakelugnen, och Viran Freding bodde i rustkammaren. Emy Gauffin har av sin far, som växte upp på Vårdsätra, hört berättelser om hur livligt och glatt det var om somrarna där. Sommargästerna fiskade och badade. Mycket krocket spelades i parken och på kvällarna samlades gärna på gårdsplanen och satt på en bänk som var byggd kring det stora vårdträdet. Det var en jättelik lönn, som skadades av storm och måste fällas på 1950-talet. En pojke Gauffin spelade dragspel och en flicka piano. Det hände att man bar ut pianot till logen och ställde till med dans.

Uppsala kanotförening

Vålbotorpet, som flyttats till gårdens närhet, beboddes först av en sotarfamilj med 8 barn, men 1905 blev det ledigt och fick hyras av ett folkdans lag från Uppsala. Ledaren

var Sixtus Jansson. Ungdomarna promenerade ut eller tog båten, på vintrarna åkte man ut på skidor. Torpet, Solskottet, blev ett centrum för friluftsliv av olika slag, och när folkdanslaget så småningom skingrades fortsatte Sixtus Jansson att hyra torpet. Sixtus var en entusiastisk och skicklig utövare av många idrotter med paddling, segling, skridskosegling och skidlöpning som specialiteter. Han drog med sig likasinnade till Vårdsätra, och år 1916 beslöt man att bilda en förening. Det blev Uppsala Kanotförening, som fick Vårdsätra som hemvist. C. Gauffin upplät kostnadsfritt ett markområde vid sjön, den nuvarande badstranden, och där byggde klubben ett kanothus och bryggor. Först hade man paddelkanoter, senare även segelkanoter, och verksamheten var livlig. Man anordnade tävlingar och gjorde utfärder.

Skridskosegling och simning togs också upp på programmet och man anordnade orienteringslöpning och spelade bandy på Vårdsätraviken. Från 1922 hyrde man tvättstugan som klubblokal, och där inreddes mangelboden med militärsängar för övernattnig. UKF höll till i Vårdsätra till omkring 1930 då man flyttade till Graneberg.

Sommarstugor

År 1911 byggde styckjunkare Linde en sommarstuga på en udde i innersta delen av Vårdsätraviken (Lövängsv. 29). Fru Linde var mycket trädgårdsintresserad och anlade en trädgård som blev en stor sevärdhet. Lindes hade huset till 1924. I universitetets handlingar kallas området Bastfallshagen, men Lindes hus fick i mitten på 1930-talet namnet Vårdsätravik. och innehavaren använde det till café fram till 1944 då det köptes av professor D. Helander.

På motsatta sidan en bit in i skogen byggde omkring 1920 ingenjör Sven Thorell en stuga. Sven Thorell var en skicklig seglare och båtkonstruktör och han var kanotföreningens förste ordförande. Ett par tomter mellan hans tomt och Dragontorpet blev också bebyggda av seglare vid ungefär samma tid.

Mitt emot Vårdsätravik (Lövängsv. 28) byggde något senare omkring 1938 handlanden Nilsson i Lurbo ett hus där han bodde året runt sedan han överlätit sin affär.

Camping

Längst inne i viken fanns tidigare en badplats. Där är nu uppgrundat och igenväxt, men på 1930-talet kunde man bada här och många uppsalabor sökte sig hit på somrarna. Fru Wred, som hade cafêet i Vårdsätravik, arrenderade beteshagen mellan sitt hus och badplatsen och upplät där platser för camping. Området är stenigt och backigt, men det utgjorde inget hinder. Camparna byggde trägolv under sina tält, ett par byggde t.o.m. små hus av masonit, och de gjorde små terrasser vid sina uteplatser. Man kan ännu se spår av stenläggningar och hitta bärbuskar som camparna planterat. Camparna var ungdomar från staden, unga gifta par och några familjer med barn. Många av dem arbetade på Nymans verkstäder. De cyklade till och från sina arbeten och vistades här ute hela somrarna. Som mest kunde här finnas omkring 75 tält. En som campade här 1938 - 1943 var Folke Carlsson. Sedan han slutat skolan och fått arbete på Nymans tillbringade han och tre arbetskamrater somrarna här. De hade två tält med två sängar ett litet bord och några lådor som skåp i varje. Vid uteplatsen hade de egenhändigt snickrade trädgårdsmöbler. Källaren för mat var ett nedgrävt cementrör och vatten fick de hämta vid cafêet och där fanns också toaletter och soptunna. Tvättade sig gjorde man

i sjön. Om det var kallt kunde man värma tälten genom att lägga en tegelsten på spritköket och värma den riktigt het. Fritidssysselsättningen var fiske och paddling. De flesta camparna hade egenhändigt byggda kanoter. Ordningen på campingplatsen var god. Alla kände varandra och man umgicks flitigt. Campingen minskade i omfattning på 1940-talet och 1944 upphörde den.

Tomtförsäljning

Den gamla häradsvägen var smal och krokig och 1930 började man projektera en ny väg med annan sträckning. Den nya Vårdsätravägen blev färdig 1933. Universitetet hade då beslutat avstycka och sälja tomter för sommarbebyggelse i anslutning till den nya vägen. En byggnadsplan hade fastställts och vägar byggdes i etapper. Universitetet svarade för vägar och vattenledning inom området och en avgift betalades för detta med 20 kr per år och tomt.

Bland de första som flyttade ut var Helga och John Wallin. Det var 1936 och vattenledningen var ännu inte färdig utan de fick hämta vatten i en brunn i beteshagen i närheten. C. Gauffin, som lämnade jordbruksarrendet 1938, byggde villa för åretruntboende (Vårdsätrav. 158) men för övrigt byggdes sommarstugor, och ägarna bodde här ute hela somrarna. på sin höjd reste de bort någon vecka. Få hade bil.

Villaägareföreningen

På John Wallins initiativ bildades en villaägarförening år 1937. Sam Nybom var dess förste ordförande, sedan kom John Wallin, som fungerade under många år. En av föreningens första uppgifter blev att ordna med badplats. Man hyrde en bit mark öster om Ekolsnäs, røjde bort vass, byggde brygga och badhytt och satte upp gungor och trapets. Det blev en liten fin badplats med saftigt, mjukt gräs på stranden. Den var dock så lågt belägen över vattnet att den kunde bli sank vid högvatten. Detta har numera avhjälpats genom att man tippat sten och lera från byggen och på så sätt höjt marknivån. Den fina gräsmattan förstördes dock.

Föreningen ordnade från 1939 simskola för barnen i Vårdsätra och närliggande områden. Det kunde vara 30-40 barn som lärde sig simma och tog olika märken här. En lite avgift togs ut. Simskoleavslutningen firades med saftkalas och belöningar i form av hoptiggda småsaker till samtliga deltagare. Simskolan hölls i föreningens regi i 20 år till 1959. Sedan hade kommunen en simskoleavdelning här under ett par år.

Villaägarföreningen hyrde också ett område vid Vårdsätravägen för en idrottsplats. Fotbollsmål sattes upp, men så mycket fotboll spelades inte utan man lekte mest. Gång på ett 20-tal barn kunde leka på varandras tomter eller i skogen. Många av de äldre barnen började ägna sig åt segling. Idrottsplatsen har nu förbättrats och försetts med skyddsvall mot Vårdsätravägen. Den används dock inte så mycket. Försök har gjorts att bilda en idrottsförening, men verksamheten har blivit sporadisk. Barnantalet är just nu för litet.

Under några år i början på 1940-talet firades midsommaren med dans på en dansbana, som byggts vid stranden intill dåvarande arrendatorbostaden. Men från år 1946 svarade villaägarföreningen för arrangemangen i samband med midsommarhelgen. På midsommaraftonens morgon plockade barn och ungdom blommor och prydd

majstången vid fotbollsplanen. På eftermiddagen fick barnen göra en åktur efter häst i lövad skrinda innan det var dags för majstångsresning. Sedan följde lekar för barn och vuxna, och på kvällen blev det dans på föreningens dansbana också den vid fotbollsplanen. Anslutningen var stor. På midsommardagen följde fotbollsmatch mellan pojkar och "gubbar" med stor publik. Om vädret var bra kom nästan alla dit. 1952 upphörde midsommarfirandet vid fotbollsplanen. I stället fick barnen åka lövad skrinda efter traktor till KFUM:s Alnäs i Graneberg. Dansen på kvällen kunde inte heller fortsätta då virket till dansbanan ruttnat. Den traditionella fotbollsmatchen på midsommardagen fortsatte dock åtminstone till 1956.

Vattenverket, som anlagts av universitetet, övertogs i slutet av 1950-talet av villaägarföreningen. Vattentillgången blev så småningom otillräcklig när alltför villor tillkom, och åtgärder har därför vidtagits för att avhjälpa bristen. Vid torrperioder måste dock ofta vattningsförbud för trädgårdar tillgripas. Därför anlades på 1960-talet ett ledningssystem för vatten från sjön med pumpstation så att villaägarna mot särskild avgift kan få tillgång till sjövattnet. Nästan alla utnyttjar denna möjlighet.

Vägarna inom Vårdsätraområdet är alla smala grusvägar utom stora genomfarts vägen. 1955 sattes gatubelysning upp med svaga lampor, som hölls släckta ett par månader under den ljusaste tiden. På 1970-talet fick Vårdsätra samma belysningsstandard som staden.

Den nuvarande bron över Hågaån vid Lurbo invigdes 1979. Förut fanns en betongbro något sydligare, som uppfördes 1922-23. En äldre träbro låg på nuvarande brons plats. Bussförbindelse med staden fanns redan på 1920-talet. Det var ett privat bolag som hade trafik från staden till Graneberg både via Vårdsätra och via Flottsund med täta turer. Omkring 1940 upphörde detta och stadens trafikbolag tog över. Första åren vände då bussen vid Gullvivevägen. Spårvagnsförbindelse mellan staden och Graneberg fanns också från år 1927 till år 1953.

Vårdsätrabussen användes några år också av de sommarboende i Bodarna på andra sidan Vårdsätraviken. Bussen dit ställdes in under kriget och villaägarna i Bodarna fick tillstånd att bygga en brygga vid Vårdsätras smedja. De kunde då ro över viken och använda en stig upp till busshållplatsen. Deras brygga förbättrades sedan av en flygklubb, som höll till där några år och hade start- och landningsövningar med sjöflygplan. Deras verksamhet omöjliggjordes när fartbegränsning infördes i Vårdsätraviken, men bryggan finns kvar och utnyttjas nu av limnologerna för deras forskningsfartyg.

Två affärer låg tidigare på bekvämt avstånd från Vårdsätra - Lurbo och Graneberg. De hade båda springpojkar som körde ut mjölk i glasflaskor med cykel varje morgon. Affären i Lurbo upphörde i början på 1960-talet och den i Graneberg några år senare. Under ett par år kom en matbuss ut från staden, men sedan den slutat har vårdsätraborna fått handla i längre bort belägna affärer. Bryggeriet körde omkring och sålde öl och läsk långt efter det att affärerna upphört. På 1940- och 50-talen for också pojkar omkring och sålde tidningar på söndagsmorgnarna.

Friluftsgården

Vid arrendatorskiftet 1938 undantogs huvudbyggnaden, och för den nye arrendatorn, N. Wallsten, inreddes bostad i f.d. mejeribyggnaden. Från 1 juli 1939 uppläts "Vårdsättras corp de logis med tillhörande park och trädgård till Uppsala Studentkår för anordnande av friluftsgård med anordningar för motion och sport för studentkårens medlemmar". Studentkåren fick rätt att på egen bekostnad modernisera huvudbyggnaden samt uppföra de byggnader och anordningar man ansåg erforderliga. Servering anordnades till en början provisoriskt eftersom huvudbyggnaden måste renoveras. Man byggde nytt kök på östra sidan och det gamla på västra sidan blev matsal. Den gamla matsalen slogs ihop med ett mindre rum och blev café. Två rum på södra gaveln slogs ihop och försågs med en ståtlig öppen spis. Verandan mot gården togs bort och övervåningens norra del inreddes till bostad för vaktmästare.

Som vaktmästare anställdes John Alm och hans hustru Eva skötte serveringen. John Alm arrenderade också trädgården och växthusen och drev där handelsträdgård.

Studentkåren hade stora planer på att göra Vårdsätra till en sportanläggning med anordningar för många idrotter bl.a. tennis, men pengar kunde inte anskaffas. Man fick nöja sig med att rensa bort vass och lägga ut en badbrygga. Den gamla tvättstugan blev omklädningsrum och förvaringsplats för kanoter. Några roddbåtar anskaffades också. 1941 kunde den nyrenoverade friluftsgården invigas. Den blev genast mycket populär men så inträffade en katastrof i februari 1945. En eldsvåda förstörde så gott som hela huset. Under ett par somrar hade Eva Alm en enkel servering i tvättstugan innan medel hade anskaffats och gården byggts upp igen.

Det nya huset är i stort sett likadant som det gamla. Man nöjde sig med en enklare öppen spis, fönstret på västra frontespisen gjordes betydligt större och några rum i övervåningens södra del inreddes som övernattningsrum. I den gamla 1600-talskällaren inreddes duschrum och bastu.

Så fungerade friluftsgården till slutet av 1960-talet då vaktmästarparet Alm pensionerades. Under ett par år sköttes gården sedan av en grupp studenter, men 1972 lämnade studentkåren gården som ett led i inskränkningar av verksamhet utöver den rent fackliga. I stället fick en stiftelse, Stiftelsen Studenten, hand om gården. I dess direktion sitter representanter för Universitetet, Kuratorskonventet och Studentkåren. Stiftelsen har utarrenderat verksamheten till Lars Söderström vid Waldenströmska studenthemmet. Gården används nu för dagkonferenser och festbeställningar. En del av året är den också öppen på söndagarna för mat- och kaffeservering och under badsäsongen finns kioskförsäljning i tvättstugan.

Själva gården har moderniserats och i övervåningen har konferensrum inretts. Vaktmästarbostaden hyrs ut.

Badet i Vårdsätra har blivit alltmer populärt och badstrand och grönytor har utvidgats. De senaste åren har också en vindsurfskola varit i verksamhet här. Tvättstugan har för några år sedan helt byggts om. Den har kvar sitt gamla yttre, men innehåller nu ett konferensrum, kiosk och toaletter. Handelsträdgården är upplöjd, växthusen rivna och den gamla fruktträdgården nerhuggen.

Sedan 1972 har gården inbjudit villaägarföreningens medlemmar till midsommarfirande med majstångsresning, lekar för barn och dans på kvällen. Detta uppskattades livligt, men anslutningen blev så småningom sämre och verksamheten har numera upphört.

Förorten

År 1938 bodde fem familjer året runt i Vårdsätra. På 1950-talet tillkom några få åretruntboende. Först på 1960-talet byggde många till sina stugor och vinterbonade för att kunna bo året runt. 1986 var propotionerna 43 helårsbostäder och 12 fritidshus. Så fort någon sommarstuga byter ägare byggs åretrunthus på tomten varför epoken Vårdsätra som sommarstugeområde är så gott som avslutad. Vårdsätra har blivit en förort där invånarna pendlar till sina arbeten på annat håll. De reser i stor utsträckning bort på sina semestrar, några har t.o.m. sommarstuga på annat håll. Gårdens bostäder hyrs ut och likaså ekonomibyggnaderna som används till förråd.

En samlingsplats för vårdsätraborna är allttjämt badet och idrottsplatsen där en del aktiviteter ordnas. Majbrasa brukar tändas vid badet och arbetskvällar för skötseln ordnas vid behov. Villaägarföreningens årsmöten är också tillfällen att samlas även om anslutningen där inte är så stor. Mellan Luciadagen och trettondagen vandrar en julbock runt i Vårdsätra och förses med julhälsningar. Kerstin Bexell införde sedan 1971 och bocken vandrar allttjämt.

Inskriften

Ett minne från herrgårdstiden som allttjämt finns kvar är en inskrift på en stenhäll på tomten Gullvivev. 4, väl synlig från vägen. Den gjordes i slutet av 1830-talet av Otto Fredrik Tullberg, som då förlovade sig med Sofia Ridderbjelke från Vårdsätra. Tullberg var docent i hebreiska och arameiska och blev senare professor i österländska språk. Han skall en gång ha sagt att han till sin fästmörs ära huggit in en inskrift på ett språk som ingen kunde tyda, men som han hoppades att någon efterlevande skulle försöka tolka. Det dröjde till år 1922 innan skriften tolkades av prof. K.V. Zetterstéen. Den visade sig vara avfattad på sanskrit och, är en vers ur den fornindiska dikten Nalasagan. I en översättning av Hj. Edgren år 1880 lyder dikten:

*Och så länge anden lefver,
fagra tärna, i min hydda,
Skall och jag förbli dig trogen,
Detta är den ed jag svär dig*

Släktingar till paret Tullberg vandrade senare ofta ut till ”förlovningsberget” och försökte hålla stenen fri från mossor. Flera förlovningar ingicks vid stenen

Tillägg 2015:

Vad har hänt sedan 1987 då ovanstående skrevs av Margareta Bergmark?

Gården och torpen

I mitten av 1990-talet fördes ägandet av stamfastigheten Vårdsätra över från Uppsala Universitet till Gustavianska stiftelsen. Ett antal tomter har avstyckats och/eller delats så att nya fastigheter har tillkommit. I början av 1990-talet fick området kommunalt vatten och endast ett fåtal fastigheter har idag egen brunn. Huvudbyggnaden tillhörande Vårdsätra gård är numera avstyckad, tillbyggd och privatägd. Flera av de mindre husen i anslutning till gården har även de styckats av, sålts och renoverats. En större ekonomibyggnad har rivits och givit plats åt nya radhus. Åkermarken arrenderas ut för jordbruksändamål. Sjötorpet brann delvis ned i början av 2000-talet men har återuppbbyggs. Norrtorpet är borta och endast rester av grunden finns kvar att beskåda.

Föreningarna

Villaägareföreningen finns kvar och sköter om sjövattnet systemet samt bryggor. 1:a advent reses en julgran i kanten av idrottsplatsen. Julbocken vandrar fortfarande runt mellan advent och trettonhelgen på varsin sida om Vårdsätravägen. Föreningen har även varit engagerad i kommunens arbete med detaljplaner i området och i sammanhanget bl.a. hävdar att speciella hänsyn måste tas till områdets skyddsvärda natur- och kulturvärden.

Idrottsföreningen fick i början av 1990-talet nytt liv och är nu mycket aktiv året om. I januari ordnas julgransplundring i HSO:s lokaler (tidigare DHR) och under vintern ordnas ibland en vintersportdag. Majbrasa tänds ännu på Valborg i samarrangemang med Villaägareföreningen. De båda föreningarna arrangerar dessutom i början av juni Vårdsätradagen med aktiviteter såsom ponnyridning, dansuppvisning, loppmarknad och fotboll. Kvällen brukar avslutas med gemensam grillfest för unga och gamla. Lekplatsen har rustats upp och fotbollsmatcher och andra lekar anordnas regelbundet under sommarhalvåret på idrottsplatsen som kommit att fungera som en viktig allaktivitetsplan "mitt i byn".

En **hembygdsförening** bildades 1998, "Wardsaetra och Gutasunds hembygdsförening". Föreningen bevakar natur- kultur- och miljöintressen i området samt anordnar ett antal föreläsningar och vandringar/exkursioner varje år. Större och mindre projekt i närområdet pågår t.ex. renovering av sanskritinskriften och restaurering av den trädgård som en gång hörde till Norrtorpet som var ett av torpen vid Vårdsätra gård. Föreningens hemsida når du via <http://www.hembygd.se/wardsaetra/>

Margareta Ingelman Nov 2015